

Dünya Görüşü Fenomeninin Bağlantısallık Yaklaşımıyla Yorumlanması*

Interpreting the Phenomenon of Worldview with the Connectional Completeness Approach

Meryem Başkurt Sabaz¹

¹Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara, Türkiye

Sorumlu yazar /

Corresponding author : Meryem Başkurt Sabaz

E-posta / E-mail : meryem.baskurt@hbv.edu.tr

*Bu makale “Tatar Türkçesinde Fiillerin Kavram Bilimsel (Semasiyolojik) İncelenmesi” adlı tezden üretilmiştir.

ÖZ

Birey, parçası olduğu toplum ve çevresini kuşatan kültürün içinde kendisini konumlandığı noktadan dünyayı deneyimleyerek anlamlandırmakta, zihninde dünyayı bir tablo biçiminde yorumlamasının sonucunda dünya görüşü ortaya çıkmaktadır. İlk olarak fizikte sözü edilen, daha sonra felsefe ve dilbilim disiplinlerinde araştırmalara konu edilen dünya görüşünün böyle genel bir tanımı, terimin paradigmatik ve ontolojik yönüne ışık tutmaktadır. Bağlantısallık bütünsellik, her bir birimin bir üst birimin parçası olduğu ve aralarındaki enformasyon bağlantısı sayesinde bir bütün oluşturduğu ağ yapılarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Burada bağlantısallık bütünselliğin yanı sıra, bireyin deneyimlerinin depolandığı, nöronlar arası bağlantılar sayesinde meydana gelen ve beynin bağlantısallığını ifade eden ağ anlamına gelen konnektom teriminin önemi ortaya çıkmaktadır. 21. yüzyılda nörobilim çalışmalarının bilim dünyasına kazandırdığı önemli terimlerden biri olan bağlantısallık bütünsellik terimi, yaşamın her alanına uygulanabilirliği açısından, dünya görüşü fenomenini de tüm yönleriyle açıklığa kavuşturmayı mümkün kılmaktadır. Düşünce, insan, dünya, gerçeklik, kültür ve dil düzleminde bütünsel açıdan ele alınması gereken dünya görüşü ile özgül yapısı gereği bütünsellik taşıyan bağlantısallık yaklaşımı arasında hem ortaklık hem de disiplinler arası söz konusudur. Özetle söylenecek olursa, dünya görüşü fenomeninde bağlantısallık bütünselliğin dil ve kültür izdüşümü sonucunda meydana geldiği düşünülmektedir. Dil ve kültür, dünya görüşü ağının temel parçalarıdır. Bu bağlamda dünya görüşü fenomeni bağlantısallık bütünsellik yaklaşımı vasıtasıyla açıklığa kavuşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dünya görüşü, bağlantısallık bütünsellik, konnektom, dil, kültür

ABSTRACT

Individuals make sense of the world by experiencing it from the point where they position themselves in the society of which they are a part and the culture surrounding them, and their worldview emerges by interpreting the world in the form of a picture in their mind. Such a general definition of worldview was first mentioned in physics, then in philosophy and linguistics, and enlightens the paradigmatic and ontological aspects of the term. Connectional completeness is used to describe network structures formed by the information connections among the parts of a whole. Here, the importance of the term “connectome” emerges, which is the network in which the individual’s experiences are stored and formed through neural connections; it expresses the connectivity of the brain. As one of the important terms neuroscience studies have brought to the scientific world in the 21st century, connectional completeness allows the phenomenon of worldview to be clarified in all its aspects, especially in terms of its applicability to all areas of life. Both commonality and interdisciplinarity occur within the worldview, and this should be evaluated completely along the planes of thought, people, world, reality, culture, and language using the connectivity approach, which is connective due to its specific structure. In summary, the connectional completeness in the worldview phenomenon is thought to occur along the projection of language and culture, which are fundamental parts of the worldview network. In this context, the phenomenon of worldview is defined by the connectional completeness approach.

Keywords: Worldview, connectional completeness, connectome, language, culture

Başvuru/Submitted : 18.10.2023

Revizyon Talebi/
Revision Requested : 02.01.2024

Son Revizyon/
Last Revision Received : 17.01.2024

Kabul/Accepted : 26.01.2024

Online Yayın /
Published Online : 10.05.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

Despite the fact that worldview seems like a new concept, it is actually as old as human history. The creation of the first worldviews in humanity coincides with the emergence of evolutionary biology. However, it has only become a subject of scientific and philosophical thought in recent times.¹ A worldview becomes possible when the existence of a being is sought and found in the representation of the being. Because such an interpretation of being is impossible, a worldview was unable to be mentioned either in the Middle Ages or in ancient times. Transforming the world into a painting is the hallmark of the New Age.²

While some researchers claim the term worldview in philosophy to have been first introduced by Friedrich Schleiermacher, most researchers defend the term as having been first introduced by Immanuel Kant (1724-1804) in his work *Kritik der Urteilskraft* [The Critique of Judgment], published in 1790, Kant defined worldview as an ability that enables the subject to reach a holistic understanding. According to Kant, worldview is an innate mental ability that enables humans to talk about the same world.³

Individuals, who are believed to be born equipped with cognitive ability, attribute indirect meanings to the world in accordance with the perspective of the language they speak. These accepted meanings available in language reflect the worldview, which is the whole of social values. Therefore, individuals learn to associate language with their life experiences from the moment they are born. For individuals, language is a means of acquiring knowledge. Representing the world, language and culture reach to the individual by being filtered from the depths of social memory. Values, facts, rules, and many other things adopted by society over time are learned and applied to life. The messages of society become meaningful for individuals due to the testimony of the language. In a way, language serves to organize social relations.

The concept of connectome, which is defined as “brain connectivity, integrity; neuro-mind,” becomes important when elucidating human individuality, social connectivity, or common behavior in humans.⁴ A connectome is a comprehensive map of neural connections, the purpose of which is to elucidate brain function. Connectome means the totality of mental states that an individual can experience. In this sense, “to know something” means to be able to objectify the mental state that represents the corresponding concept.⁵ Connectome is more than the accumulation of large amounts of empirical data. The structure of the connectome also keeps a record of the organism’s history. Connectivity is shaped by natural selection in evolution and is constantly reshaped by development and experiences. Thus, the connectome reflects the history of both the species and the individual.⁶

According to the connective completeness approach, the fact that everything is meaningful within the information network in which it exists not only reveals the functioning of the brain but also sheds light on the holistic aspect of the world view. If the worldview is thought of as a tree, parts such as people, language, society, and culture all form the branches and trunk of the tree. The strong information network between each part, from the roots to the leaves, shapes the world view. In this context, ignoring any of the branches of the tree makes getting to the roots of the worldview impossible.

In worldview, connectivity occurs through language and culture. Terms such as ideological, political, and individual worldview have reduced the basic meaning of worldview to special meanings; these have not only narrowed its scope but also changed its content. This phenomenon, which first had philosophical and then linguistic, sociological, psychological, and anthropological foundations, can be interpreted differently in line with the developments in the field of social physics. However, a different perspective has not yet been introduced according to modern-day standards. Therefore, although this study takes new developments in natural sciences into account in an attempt to explain the worldview phenomenon, something that has been researched and framed for centuries, the philosophical and linguistic perspectives have been decisive.

¹ Olga Andryuchshenko, «Kontseptualny Podhod k Rassmotreniyu Yazikovoy Kartini Mira.» *Linguistic Worldview: Cognitive, Linguistic and Axiological Analysis* içinde, yazar Olga Andryuchshenko, 133. North Carolina: Lulu Press, 2015, 5.

² Yuri Vorotnikov, «Yazikovaya kartina mira: traktovka ponyatiya.» *Znanie. Ponimanie. Umenie*, 2006: 2; Martin Haydegger, «Vremya kartini mira» retrieved from http://www.bibikhin.ru/vremya_kartiny_mira

³ Immanuel Kant, *Kritik der Urteilskraft*. Leipzig: Verlag Von Felix Meiner, 1922, 99; David K. Naugle, “A History And Theory of The Concept of ‘Weltanschauung’ (Worldview)”, (Doktora Tezi, Austin Teksas Üniversitesi), 1998, 16; Fatih Özkan, «Dildeki Dünya Görüşü.» *Sosyal Bilimler Dergisi 2* (2012), 113.

⁴ Atilla Yüksel, «Klasik İnsan/Kuantum İnsan- 2: Materyalizm-İdealizm, Atomizm-Holizm, Nedensellik-Eşzamanlılık, Rasyonellik-İrrasyonellik, Beden-Zihin, Bağımsızlık-Bağılantısallık.» *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi 19* (2022), 598.

⁵ Giorgia A. Ascoli, *Trees of the Brain, Roots of the Mind*. London: MIT Press, 2015, 67.

⁶ Olaf Sporns, *Discovering the Human Connectome*. London: MIT Press, 2012, 30.

Giriş

İngilizce *worldview*; Almanca *weltansicht*, *weltanschauung*, *weltbild*; Rusça *картина мира* ve Lehçe *obraz świata* terimleriyle karşılanan dünya görüşü dil ve kültürün sunduğu imkânlar dâhilinde deneyimlenen dünya algısının tabloya dönüştürülmesidir. Dilde kodlanan kültürel öğeler, beslendiği toplumsal birikim izdüşümüyle bireyin zihninde çözümlenmiş olarak yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle sezgisel olarak dünyaya bakış söz konusudur. Dünya görüşü fenomeninin anlaşılabilmesi için öncelikle dil-dünya-kültür ilişkisine değinmek gerekmektedir.

Birey doğduğu andan itibaren yaşam deneyimleriyle dili ilişkilendirmeyi öğrenmektedir. Birey için dil, bilgi edinmenin aracıdır. Dünyayı temsil eden dil ve kültür, toplumsal belleğin derinliklerinden süzülerek bireye ulaşmaktadır. Toplum tarafından zamanla benimsenmiş değerler, olgular, kurallar ve daha pek çok şey öğrenilerek yaşama uygulanmaktadır. Toplumun iletileri dilin tanıklığı sayesinde birey için anlamlı hâle gelmektedir. Bir bakıma dil, toplumsal ilişkileri düzenlemeye hizmet etmektedir. Böylelikle, konuştuğu dilin ve parçası olduğu toplumun kurallarına uyum sağlamaya koşullanmış olan birey, deyim yerindeyse yalınlaştırılmış bir dünyaya adım atmaktadır.

Her toplumun dolayısıyla da her kültürün içeriği kendi dilinde ifade edilebilmektedir, anlamları içerik ya da biçimsel simgelediği düşünülmeyen dil materyali yoktur.⁷ Bu içerik kimi zaman bir depremölçer hassasiyetiyle kimi zaman da genel bir tutumla dilde yansıtılmaktadır. Yeni kültürel deneyimler bir dilin kaynaklarını genişletmeyi gerekli kılmaktadır. Böyle bir genişleme dilde hâlihazırda kullanılmakta olan ilkelerin başka bir uygulamasıdır. Bir dil biçimi oluşturulduktan sonra, o dilin konuşurları deneyimleriyle doğru orantılı olarak anlamları keşfedebilmektedirler. Dil ile kültür arasında dil ile kültürün karşılıklı birbirini yapılandırıp kurguladığı ve geliştirdiği bir ilişki söz konusudur.⁸ Dil sezgiseldir, basit anlamda değil, biçimlerinin birey için belirli gözlem ve yorumlama biçimlerini de önceden belirlediği çok daha geniş anlamdadır. Dilin, çözülebilir öğeler hâlinde deneyimi analiz edebilme ve daha geniş bir ortak anlayışa katılmayı sağlayan bir yaratabilme gücüne sahip olduğu açıktır. Bu ortak anlayış, toplumda gözlemlere açık olan davranış kalıplarının tanımlanmasıyla yeterince açıklanamayan kültürü oluşturmaktadır.⁹

Genellikle sosyal bir araç, düşünce ve duyguları ifade etme vasıtası olması yanında başkalarıyla iletişim kuran ve başkalarını etkilemek için kullanılan bir işaret dizgesi olarak görülen dil, aynı zamanda kültürün sembolik bir rehberi olarak da betimlenebilmektedir.¹⁰ Toplumsallaşma sürecinde olan insan, hem içine doğduğu kültürün değerlerini benimsemekte hem de zamanla kültürü uygulayarak onun gizli öznelerinden olmaktadır. Mucchielli'nin ifade ettiği gibi toplumun ortak kazanımlarının bütünü olan kültür; davranış ve görme şekillerinin örtük kaynaklarını meydana getirmektedir. Bu ortak kazanımlar yaşamı idrak etmede ve anlamlandırmada ortaya çıkmaktadır.¹¹

Geçmiş ve günümüzde toplumları ve kültürleri yapılandıran, nesillerin zihinleri tarafından oluşturulan bilgi ve yaşantı çıktısı her insan beyninde bulunmaktadır.¹² Dolayısıyla, birey, günümüz dünyasını geçmişteki olaylar ve nesnelere nedensellik bağlantıları bağlamında yaşamaktadır. Çünkü belli bir deneyimin akla uygun olduğundan emin olabilmek için zihnin, daha önce deneyimlenmiş şeylerin tipik biçimlerinden oluşan genel bir çerçeveye göre hareket etmesi gerekmektedir. Zihni etkileyen bir şeyi kavramak, onu beklentiler dizgesi içinde bir yerlere yerleştirmeyi gerektirmektedir. Deneyimlere göre çerçevesi çizilen kavrama dünyası, hatırlatmayla işlevselleşen bir beklentiler kümesinden meydana gelmektedir.¹³

Dil ve deneyim arasındaki ilişki bireyle ilgili görünen çeşitli deneyim öğelerinin sistematik bir envanteri değil, aynı zamanda yaratıcı bir sembol organizasyonudur. Dil, deneyimi birey için fiilen tanımlamaktadır. Bu açıdan dil, deneyimi yalnızca kendi içinde kaydeden bir matematik dizgesine çok benzemektedir. Ancak zaman geçtikçe, kabul edilen belirli biçimsel sınırlamalara uygun olarak tüm olası deneyimleri öngören bağımsız bir kavramsal dizge halinde detaylandırılmaktadır.¹⁴ Dil, deneyimle kurduğu bu dizgesel ilişki yoluyla dünyayı zihin için sadeleştirmektedir. Sade ve anlamlı bir dünya, bir bakıma birey için yaşanabilir bir dünyayı ifade etmekle kalmamakta; deneyimlerin sabitlendiği dil verileri sayesinde zihnin yaşama uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır.

Dil, sadece dış dünya gerçekliğini yansıtmakla kalmayıp ona ilişkin özel mantıksal imgelerin, tasarımların kaynaklığını da yapmaktadır. Bir başka deyişle, dil dışı dünyayı her dil kendine özgü biçimde yorumlamakta, kavramlaştırmakta ve yapılaştırmaktadır. Böylelikle de bir dünya görüşü, dünyaya bir bakış açısı oluşturduğundan dilin hem yansıtıcı

⁷ Edward Sapir, *Culture, Language, and Personality (Selected Essays)* (Los Angeles: University of California Press, 1949), 6.

⁸ Nermi Uygur, *Kültür Kuramı* (İstanbul: YKY, 2015), 21-3.

⁹ Sapir, *Culture, Language, and Personality (Selected Essays)*, 7.

¹⁰ Sapir, "The Status of Linguistics as a Science," *Language* 5 (1929): 210, <https://doi.org/10.1525/9780520311893-004>; Anna Pajdzińska, "The Linguistic Worldview and Literature," *The Linguistic Worldview Ethnolinguistics Cognition and Culture* içinde, ed. Adam Glaz, David S. Danaher ve Przemysław Łozowski (Londra: Versita, 2013), 41.

¹¹ Alex Mucchielli, *Zihniyetler*, çev. Ahmet Kotil (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 8; Gülcan Çolak, *Toplumdillilimi: Toplumsal Cinsiyet ve Dil* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019), 11.

¹² Türker Kılıç, *Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık* (İstanbul: Ayrıntı, 2020), 53.

¹³ Paul Connerton, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, Çev. Alaeddin Şenel (İstanbul: Ayrıntı, 2019), 16.

¹⁴ Sapir, "Conceptual Categories in Primitive Languages," *Science* 74 (1927), 578, doi:10.1126/science.74.1927.571.

hem de yaratıcı bir işlev olduğu sonucuna ulaşılabilir. Özellikle, sözcük bölümlemeleri ve türetmeler bireyleri deneyimler konusunda bilinçlendirmektedir. Dil bu yönüyle, belirli bir toplumda yaşayan bireyin yaşamındaki her şeyi belirtmekle kalmamakta; dünyayı kendine göre çözümlenmekte, yeniden düzenlenmekte ve biçimlendirmektedir.¹⁵

Yorumlama ve yeniden düzenleme işlevlerine sahip olan ve insanın gerçeği yorumlayarak davranışa dönüştürmesiyle işleyen dünya görüşü, insan faaliyetinin düşünme ve eylem alanını kapsamaktadır.¹⁶ Dünyanın küresel bir imgesinin oluşturulmasına ve bu şekilde deneyimlerin mümkün olduğunca çok ögesinin anlaşılmasına izin vermesi gereken tutarlı bir kavram ve önerme koleksiyonudur. Toplumlar ve bireyler tarafından, her zaman varlık ve dünya ile ilgili sordukları derin soruların yanıtlarını yapılandırarak oluşturdukları dünya görüşü, çeşitli deneyimler tarafından bireye sunulan her şeyin yerleştirilebileceği bir referans çerçevesidir. Dünya ve birey hakkında bilinen her şeyin küresel bir tabloyla bütünleşmesini sağlayan ve bireye belirli bir kültür içinde sunulan gerçekliği aydınlatan sembolik bir temsil dizgesidir.¹⁷

Bilişsel yetiyle donanmış olarak dünyaya geldiğine inanılan birey, konuştuğu dilin ve içinde yaşadığı kültürün bakış açısına göre dünyaya dolaylı anlamlar yüklemektedir. Sonuç olarak toplumun nitelediği, değer biçtiği anlamlar bireyin yaşamını kolaylaştıran indirgenmiş anlamlardır. Bu kabul görmüş, dilde hazır bulunan anlamlar toplumsal değerlerin bütünü olan dünya görüşünü yansıtmaktadır.

Dünya görüşü, insan yaşamı sürecinde sürekli olarak rafine edilen ve somutlaştırılan bir dünya imgesi olduğu için, dünya görüşünün bir kişinin yaşamının sınırları içinde dahi sonsuz olmadığı kabul edilmelidir. Deneyim ve bilgi, toplum ve belirli bir birey tarafından biriktikçe, sürekli olarak düzenlenmekte, desteklenmekte ve geliştirilmektedir. Bu açıdan, dünya görüşü hareketsizlik ve hareketliliğin, istikrar ve değişkenliğin diyalektik birliği olma özelliği göstermektedir.¹⁸

1. Dil-Dünya-Kültür İlişkisi Bağlamında Dünya Görüşü

Dilin kültürel yönüne ilk değinenler Eski Yunanlılar olmuştur. Heraklit ve Parmenides'in adlandırmanın kökeniyle ilgili ortaya attıkları *phýsei-thései* "dilin doğası-mutabakat" tartışması ve sözcüklerin ifade ettiği anlamlar ile onların ses biçimleri arasındaki bağ hakkındaki analogistler-anomalistler tartışması olarak adlandırılan iki büyük tartışma, dil-dünya ilişkisi etrafında toplanmıştır.¹⁹

Felsefe tarihinde dilin doğası, gelişimi ve sınırlarına ilişkin değerlendirmelerde iki temel bakış açısı ile karşılaşılabilir. Bu bakış açısından ilki, dili, yaratıcı ve biçimlendirici bir etkinlik olarak gören özcü ya da doğalcı yaklaşımdır; diğeri ise, dili aklın bir işlevi biçiminde uzlaşım çerçevesinde değerlendiren görüştür. Orta Çağ'daki dil-düşünce ve dünya ilişkisi, bir bakıma uzlaşımçı ve doğalcı görüşü yansıtmaktadır. Modern felsefe ve aydınlanmacı anlayış, dili aklın bir ürünü, düşüncenin ifade aracı ve işlevi olarak görmekteyken, Johann George Hamann ve Johann Gottfried Herder dili zihinsel üretme ve oluşturma biçimi olarak değerlendirmiştir.²⁰

Felsefedeki gelişmelerin ardından, 20. yüzyıldan itibaren dil ve kültür arasındaki etkileşim meselesi, dilbilimin temel araştırma konularından biri olmuştur. Alman filozof Herder bu konuyla ilgili, dil ve kültürün ulusal olma özelliğinin tüm toplumlara özgü olduğunu ileri sürmüştür. Wilhelm von Humboldt da çalışmalarında onun görüşünden etkilenmiştir. Dilin, kültürel deneyimin dizgeleştirilmesinde yöntem olarak kullanılması ise bütün bileşenleriyle dili hiyerarşik bir ilişki biçiminde gören Edward Sapir'in çalışmalarıyla irtibatlıdır.²¹ Çünkü Sapir, topluluğun dil alışkanlıklarının belirli yorumlamalara yatkın olduğundan bireylerin bu doğrultuda görerek ve duyarak deneyimleyeceğini iddia etmektedir.²² Sapir ve Whorf'un öncüsü olduğu dilsel görelilik hipotezi dünyayı varoluşsal ve metafiziksel yaklaşımla açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır.

Walter Porzig de Humboldt gibi her milletin dilinde ayrı bir öznellik var olduğu için her dilde özel bir dünya görüşü olması ve kültür için ortak bir dilin bulunması gerektiği düşüncesinden hareket etmektedir. Bu ortaklık yalnızca sözcüklerin ortaklığını ifade etmekle kalmamakta, insana başka bir görüş şekli sağlamaktadır. Bu dil sayesinde birey dünyayı farklı bir biçimde kavramaktadır. Kısacası ortak dil, ortak bir dünya görüşüne sahip olmak demektir.²³

¹⁵ Zeynel Kiran ve Ayşe Eziler Kiran, *Dilbilime Giriş* (Ankara: Seçkin, 2018), 62-3.

¹⁶ Jolanta Maćkiewicz, "Kategoryzacja A Językowy Obraz Świata," *Językowy obraz świata* içinde, ed. Jerzy Bartmiński (Lublin: Maria Curie-Skłodowska Üniversitesi Yayıncılık, 1999), 55.

¹⁷ Diederik Aerts, Leo Apostel, Bart L. R. de Moor, Staf Hellemaes, Edel Maex, Hubert Van Belle, J. Van Der Veken, *World Views: from Fragmentation to Integration* (Brüksel: VUB Press, 2007), 8.

¹⁸ Anna Gvozdeva, "Yazıkovaya kartına mira: lingvokulturoloģeskie i gendernie osobennosti", (Doktora tezi, TGTU, 2004), 6.

¹⁹ Nurettin Demir ve Sema Aslan, «Anlambilim.» *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım* içinde, ed. Nurettin Demir ve Emine Yılmaz (Ankara: Nobel, 2017), 15; Pajdzińska, «The Linguistic Worldview and Literature.», 41; Mehmet Akif Duman, "Dil Felsefesi Kapsamında, Dilin Kökeni ve Adlandırma Meselesinin Tematik Sınıflandırması Üstüne Bir Deneme," *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiri Tam Metin Kitabı 1. Cilt*. Elazığ: Asos, 2022, 50.

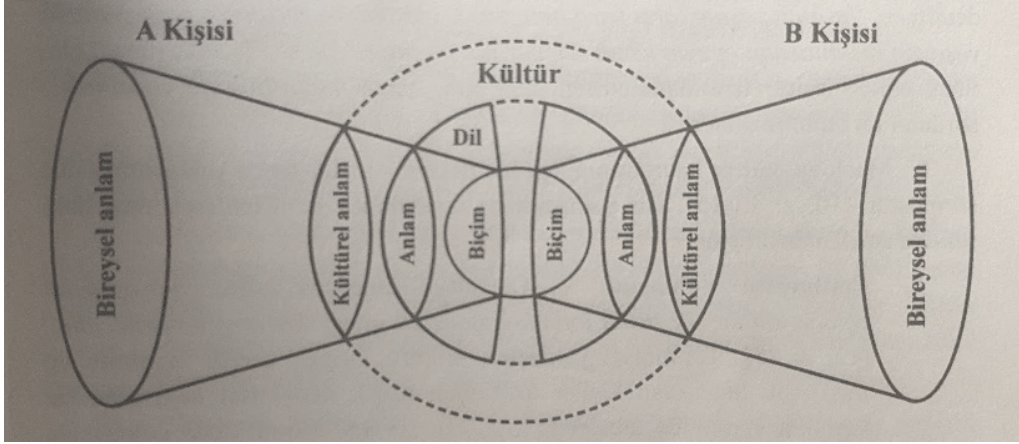
²⁰ Bedia Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı* (İstanbul: İnkılap, 1998), 17-18; Ernst Cassirer, *Sembolik formlar Felsefesi I: Dil*, çev. Milay Köktürk (Ankara: Hece, 2005), 117-28; Seyit Coşkun, "Dil-Düşünce ve Dünya İlişkisi Bakımından Öznellik, Bireysellik ve Kimlik," *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 23 (2014), 88-90.

²¹ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, 52. Taylan Altuğ, *Dile Gelen Felsefe* (İstanbul: YKY, 2001), 60-2; Gauhar. M. Alimjanova, *Karşılaştırmalı Kültürdilbilim (Dil-Kültür-İnsan)* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2016), 15-6.

²² Sapir, "The Status of Linguistics as a Science," 210.

²³ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, 63-64.

Yukarıda adı geçenlerle birlikte birçok bilim adamı tarafından yorumlanan dil ve kültür ilişkisi ilk kez Amerikalı dilbilimci Robert Lado tarafından şemalaştırılmıştır. Buna göre, bir düşüncüyü iletmek isteyen A kişisi, öncelikle düşüncesini bireysel anlam prizmasından geçirmekte; prizmaya dil verisi girdiğinde bireysel anlam taşırken, kültürel süzgeçten geçtikten sonra kültürel anlam kazanmaktadır. Diğer yandan B kişisi ise iletileni kendi kültürel ve bireysel değerler merceği aracılığıyla yorumlamaktadır. Böylelikle, kültürel anlamdan bireysel anlama geçiş kültürel anlamın öznel tutum ve davranışların prizmasından süzülmesiyle gerçekleşmektedir.²⁴

Şekil 1. Dil-kültür ilişkisini prizma üzerinden anlatan şema

Her ışık demetinin, kaynaktan gelen ışığı yansıtması ve prizmada kırılan her ışığın kendi kırılma eğilimi ve yönüne sahip olması gibi, zihin prizmasında kırılan varlık yansımaları da kendine özgü gerçekliğine sahiptir. Bu yönüyle her bilgi, nesnel gerçekliğin zihindeki dönüşümü ve bunun dışı yansımasıdır. Diğer yönüyle de prizmanın yansıttığı ışık demeti ilk kaynaktakinin aynısı olarak görülemeyeceği ve ilk kaynakla da ilgisiz olarak da sayılamayacağı için burada prizma ayrıştırıcı özelliğe sahiptir. Zihin prizmasından yansıyanlar ise yeniden ve gerçek anlamda oluşturulmakta, biçimlendirilmektedir. Ortaya çıkan ürün artık kaynağın aynısı olarak değerlendirilemeyecektir.²⁵ Fiziksel bir olgu aracılığıyla metafiziksel bir sürecin şematize edildiği prizma, zamanla dünya görüşünün açıklanmasında en somut örneklerden biri olarak kullanılmaya başlanmıştır.

20. yüzyıl bilim dünyasında insanın dünya, toplum ve kültürdeki rolüyle olan ilişkisine duyulan ilgi, dilin iç yapısının analizinin yapıldığı çalışmalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda bireyin dil dünyasının yaratıcısı olarak kabul edildiği antropolojik araştırmalara da kılavuzluk etmiştir.²⁶ Dilbilimde 20. yüzyıla kadar yapısalcılık kuramının etkisiyle dil ve kültür odaklı çalışmalar daha arka planda kalmıştır. İkinci yarısında ise yapısalcılık kuramı etrafında geliştirilen üretici dilbilgisi, dili kültürden soyutlayarak bütün dil olgularını sözdizimsel bakış açısıyla incelemiştir. Bilimde 'insan-dil-kültür' üçlüsü ile meşgul olan antropolojik bakış açısının oluşmasının ardından dil ve kültür etkileşimi araştırmalarının ilgi odağı olmuştur.²⁷

20. yüzyılın düşünce hayatında ortaya çıkan gelişmelerin yansımaları 21. yüzyıldaki felsefe ve dilbilim araştırmalarında kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle Necati Öner, Ali Osman Gündoğan, Nermi Uygur gibi önemli felsefecilerin dil-düşünce-kültür ilişkisini açıklayan görüşlerinin koşutluğu Türkiye'deki araştırmaların aynı yönde ilerlediğine işaret etmektedir.

Dili kültürün ön şartı, kültürü ise bir düşünce ürünü olarak kabul eden Necati Öner, dil-düşünce bağımlı bu öncelik-sonralık ilişkisine dayandırarak dil ile düşüncüyü birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını vurgulamaktadır.²⁸ Dilin, çizdiği sınırlar içinde düşüneni özgür bıraktığı bir dil-düşünce etkileşiminden bahseden Nermi Uygur ise dili bir algılama ve görme biçimi olarak nitelikle her dilin dünyayı başka biçimde ifade ettiğine gönderimde bulunmaktadır.²⁹ Uygur ile benzer düşünceleri benimsemiş olan Ali Osman Gündoğan'a göre, tarihsel süreçte olgunlaşan birey, yine tarihsel

²⁴ Alimjanova, *Karşılaştırmalı Kültürdilbilim (Dil-Kültür-İnsan)*, 9-10.

²⁵ Cassirer, *Kültür Bilimlerinin Mantığı Üzerine*, çev. Milay Köktürk (Ankara: Hece, 2017), 10-11.

²⁶ Y. N. Grinko, "Kültürdilbilim: Özü ve Yöntemi," *Kültürdilbilim Temel Kavramlar ve Sorunlar* içinde, ed. Olena Kozan (Ankara: Gazi Kitabevi, 2014), 11.

²⁷ Olena Kozan, "Rus ve Türk Gazetelerindeki Haber Başlıklarının Kültürdilbilimsel Çözümlemesi," (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2012), 92-93.

²⁸ Necati Öner, *Dil Üzerine* (İstanbul: Divan Kitap, 2013), 22, 39, 40.

²⁹ Uygur, *Dilin Gücü* (İstanbul: YKY, 2015), 81.

süreçte oluşan dil ve kültürün etkisiyle dünyayı anlamlandırmaktadır. Her dilin dünyayı anlama ve algılama şekli farklı olduğundan bireye diğer dillerden farklı anlamlandırma ve içselleştirme yolu çizmektedir.³⁰

Felsefe bilimiyle bağlantısı kurulabilecek yenilikler bu kez 21. yüzyılda doğa bilimlerinde ortaya çıkmıştır. Nörobilim alanındaki çalışmalar sonucunda ortaya konan, yalnızca bilimi değil kültürün her katmanını etkileyebilecek nitelikteki yeni bir yaşam modellemesi biçiminde tanımlanan ve Türker Kılıç'ın yapıtında tanıtılan bağlantısal bütünsellik kavramı; dil-dünya ilişkisini ve dünya görüşü fenomenini açıklarken kullanılabilir olması açısından önemlidir.

2. Dünya görüşü ile ilgili kuram ve yaklaşımlar

Dünya görüşü, her ne kadar yeni bir kavram gibi görünse de insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanda ilk dünya görüşlerinin yaratılması, evrimsel biyolojinin ortaya çıkış süreciyle örtüşmektedir. Bilimsel ve felsefi düşüncenin konusu haline gelmesi ise son dönemlere rastlamaktadır.³¹ Dünya görüşü varlığın var oluşunun varlığın temsilinde aranması ve bulunması durumunda mümkündür. Varlığın böyle bir yorumu imkânsız olduğu için ne Orta Çağ'da ne de Antik Çağ'da, dünya görüşünden bahsedilebilmiştir. Dünyanın bir tabloya dönüşümü, Yeni Çağ'ın ayırt edici özelliğidir.³²

Rönesans döneminde, dil ve kültür üzerine yapılan kapsamlı çalışmalar araştırmaya yeni bir boyut kazandırmış; Mekanist Materyalizm temsilcileri F. Bacon, T. Hobbes, I. Kant ve G. Hegel tarafından dilsel-kültürel ilişkiler sorunu ele alınmıştır.³³ Dünyanın bir tabloya dönüşmesi, içindeki bireyin bir özneye dönüşmesi ile aynı sürece rastlamaktadır.³⁴ Fakat Philip Bock'a (1992) göre, terimin kökeni Aristoteles'in Retorik adlı eserinin düşüncenin sınırlarını belirleyen genel kabul görmüş düşünce kalıpları bahsinde de bulunmaktadır.³⁵ Nitekim Aristoteles, eserinde retorik sanatının bir bireye değil belli tipteki insanlara olası gelen şeyle ilgilendiğinden bahsetmektedir.³⁶ Bu yönüyle Aristoteles'in savlarının dünya görüşü teriminin temelini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Dünya görüşü bir terim olarak, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında fizik biliminde ortaya atılmıştır. Bu terimi fiziksel dünyayla ilgili olarak ilk kullananlardan biri olan Alman fizikçi Gustav Ludwig Hertz, nesnelere temel özelliklerini yansıtan, nesnelere zihin tarafından nasıl yaratıldığı da dâhil olmak üzere, bir dizi harici nesne görüntüsü olarak yorumlamıştır. Başlangıçta, doğa bilimciler bilimsel dünya görüşünü bilimin elde edilen ve kanıtlanmış sonuçları olarak yorumlamışlardır. Bu şekilde dünya görüşünün birliği sorunu, kuramsal yapılarının doğrudan ontolojikleştirilmesiyle çözülmüştür. Bunun sonucunda, bilimsel dünya görüşü, bilimde geliştirilen ve bu bilimin temel kavram ve ilkeleri yardımıyla ifade edilen, dünya hakkında en genel düşüncelerin dizgesi olarak anlaşılmasına başlanmıştır.³⁷ Böylelikle dünya görüşü terimi, dilbilim ve kültür dilbiliminin araştırma alanına girmeden çok daha önce doğa bilimleri terminolojisinde yerini almıştır.

Bir başka fizikçi Albert Einstein, duyular dünyasından kurtulmak için bireyin kendi kendine dünyanın basit ve net bir tablosunu yaratarak dünyayı bu tablo ile değiştirmeye çalışma arzusunun, insanın tipik bir özelliği olduğunu kaydetmektedir. Bunun yanı sıra, bireyin, kendi yaşamının döngüsünde bulamadığı barış ve güveni bulmak için manevi yaşamının ağırlık merkezini bu tabloya ve tasarıma aktardığını iddia etmektedir.³⁸ Bu tanımda, bilimsel dünya görüşünü dünyanın temsilinden ayırma çabası yoktur. Sadece bireyin gerçek dünyayı bilincinde yarattığı bir tablo ile değiştirmeye çalıştığı ifade edilmektedir.³⁹

Max Planck ise dünya görüşünün tanımını somutlaştırmıştır. Ona göre dünya görüşü iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama dünyanın duyusal, öznel, farklı bir algısı; ikinci aşama, rengârenk öznel çeşitliliğin nesnel bir yasa, düzen ve evrensel bilgi ile değiştirilmesidir.⁴⁰ Planck ve Einstein'ın, dünyanın duyular tarafından algılanan gerçek görüntüsüyle bilinçte şekillenen tablosunun değiştirildiğine yönelik varsayımları paralellik göstermektedir. Doğa bilimlerinde bu düzlemde gelişme gösteren dünya görüşü diğer pek çok terimin aksine felsefede çok geç yorumlanmıştır.

Felsefe biliminde dünya görüşü terimi, bazı araştırmacıların iddiasına göre Friedrich Schleiermacher, çoğu araştırmacıya göre ise ilk kez Immanuel Kant (1724-1804) tarafından ortaya atılmış ve onun 1790 yılında yayımlanan Kritik

³⁰ Ali Osman Gündoğan, "Dil -Düşünce ve Varlık İlişkisi," erişim 1 Ocak 2024, <http://aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Dil-Dusunce-ve-Varlik-Iliskisi.pdf?i=1>.

³¹ Olga Andryuchshenko, "Konseptualniy Podhod k Rassmotreniyu Yazikovoy Kartini Mira," *Linguistic Worldview: Cognitive, Linguistic and Axiological Analysis* içinde, ed. Olga Andryuchshenko (North Carolina: Lulu Press, 2015), 5.

³² Yuri Vorotnikov, "Yazikovaya kartina mira: traktovka ponyatiya," *Gumanitarnoe Znanie: Tendentsii Razvitiya v XXI. veke. V Çest 70.letiya İgorya Mihayloviça İlyinskogo*, ed. Valeriy Lukov (Moskova: İzd-vo-Nats. in-ta biznesa, 2006), 316-20.; "Vremya kartini mira".

³³ Firuza Sigbayeva, "Lingvokulturniy kontsept "mehebbet" (lûbov) v tatarskoy yazikovoy kartine mira," (Doktora tezi, Kazan Devlet Üniversitesi, 2009), 3.

³⁴ Vorotnikov, "Yazikovaya kartina mira: traktovka ponyatiya," 316-20.; "Vremya kartini mira".

³⁵ Jerzy Bartmiński, "Der Begriff des sprachlichen Weltbildes und die Methoden seiner Operationalisierung," *Tekst i Dyskurs* 5, no. 5 (2012): 263.

³⁶ Aristoteles, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995), 40.

³⁷ Boris A. Serebrennikov, Elena S., Kubryakova, Valentina Postovalova, Veronika Teliya ve Anna Ufimtseva, *Rol çeloveçeskogo faktora v yazıke* (Moskova: Nauk, 1988), 12-14.

³⁸ Serebrennikov vd., *Rol çeloveçeskogo faktora v yazıke*, 5.

³⁹ O. A. Kornilov, *Yazkovie kartini mira kak proizvodnie natsionalnih mentalitetov* (Moskova: ÇeRo, 2003), 5.

⁴⁰ Kornilov, *Yazkovie kartini mira kak proizvodnie natsionalnih mentalitetov*, 6.

der Urteilkraft “Yargı Gücünün Eleştirisi” adlı eserinde dünya görüşü, öznenin bütüncül bir kavrayışa ulaşmasını sağlayan bir yetenek olarak tanımlanmıştır. Kant’a göre dünya görüşü, aynı dünyaya ilişkin konuşabilmeyi temin eden doğuştan gelen zihinsel bir yetenektir.⁴¹

Kant’ın dünya görüşü fenomenini daha çok fiziksel ve doğa bilimsel açıdan yapılandırdığı anlaşılmaktadır. Onun zihinsel yorumu diğer filozoflardan farklıdır ve fizikteki bilimsel dünya görüşü perspektifiyle örtüşmektedir. Aynı zamanda da günümüzde doğa bilimlerinde yaşanan gelişmelerle benzeştiği de görülmektedir. Bunların yanı sıra dünya görüşünün bütüncül kavrayışa ulaşmayı sağlayan zihinsel bir yetenek olarak değerlendirilmesinin bağlantısal bütünsellik bakımından yorumlanması mümkündür.

Dünya görüşü kavramı 18. yüzyılın başlarında Alman Romantik düşünürleri tarafından da sıklıkla kullanılmıştır. Bu akımın öncülerinden Friedrich Schleiermacher’e göre dünya görüşü evren üzerindeki tasarımların tamamı olup dünya ile ilgili çeşitli izlenimlerin, doğa bilimleri ve tarih araştırmalarının sonuçlarından da yararlanan bilincin eksiksiz bütünlüğü çevresinde birleşmektedir.⁴²

Alman dilbilimci Humboldt ise dili dünya ve dünya görüşü olarak görmüştür. Bunun nedeni dile giden yolu, sadece dil olarak değil, insanın bütün tarihsel-ruhsal gelişiminin sunumunu bütünüyle ve verilen bireyselliğinde sunma çabası açısından tanımlamasındadır. Bu yönelimle dünyayı anlamak birçok kaynağa dayanabilmektedir, çünkü ruhun kendini ifade etme gücü değişik şekillerde gerçekleşmektedir. Humboldt dili tanımaktadır ve dili temel kaynaklardan biri olarak kabul etmektedir. Dil, elbette insan öznelliğinin geliştirdiği tek dünya görüşü biçimi olmasa da insanın gelişim tarihinde her zaman biçimlendirici gücü sayesinde özel bir otoriteye sahiptir.⁴³ Her nesnel algıya bir öznellik ilave edildiğinden her birey nesne karşısında bir dünya görüşünün merkez noktası olarak bulunmaktadır. Bireyde olduğu gibi ulusun da diline aynı biçimde bir öznellik etki ettiğinden, her dilde özel bir dünya görüşü vardır.⁴⁴

Dilsel Görelilik Hipotezi’nin öncüsü dilbilimci Benjamin Lee Whorf da Humboldt gibi düşünmektedir. Birey doğayı bölmekte, kavramlar halinde düzenlemekte ve önem atfetmektedir, çünkü bu şekilde organize etmenin kuralları dilin konuşurları tarafından kabul edilen ve dilin kalıplarında kodlanan bir anlaşmaya taraftır. Anlaşma elbette örtülü ve açıklanmamış bir anlaşmadır, ancak şartları kesinlikle zorunludur. Birey, sözleşmenin karar verdiği verileri kabul etmek ve ulamlaştırmak dışında hiç konuşamaz. Bu gerçek, modern bilim için çok önemlidir, çünkü hiçbir bireyin doğayı mutlak tarafsızlıkla tanımlamak için özgür olmadığı, ancak özgür olduğunu düşünürken bile belirli yorumlama ilkeleriyle kısıtlandığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle, dilsel geçmişleri benzer olmadıkça, tüm gözlemcilerin aynı dünya görüşüne aynı fiziksel kanıtlar tarafından yönlendirilmesi imkânsızdır.⁴⁵ Diğer bir ifadeyle her dil, dünyayı kendine göre ulamlaştırmaktadır; yani, her dilin dünyayı kendine özgü kavramlaştırma yöntemi vardır. Bu her dilin yapısında belirli bir model ya da dünya görüşünün var olması demektir. Dil taşıyıcıları bu model ve dünya görüşü bağlamında düşüncelerini dile getirmektedirler.⁴⁶

18. yüzyılın sonunda kendini gösteren antropolojide dünya yorumunun giderek yerleşmesi, bir insanın bir bütün olarak varoluşunun bir dünya görüşü biçimini aldığını kanıtlayabilmiştir. O tarihten sonra, dünya görüşü kavramı dile nüfuz etmeye başlamıştır. Dünya bir tablo haline geldiğinde, bir bireyin konumu bir dünya görüşü olarak anlaşılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda, dünya görüşü konumunun, her şeyden önce bir yaşam konumu anlamına geldiği vurgulanmıştır. Çünkü dünya görüşü dünyaya hareketsiz bakmak demektir. Dolayısıyla, dünya görüşü sözcüğünün bir bireyin konumunun adı olarak ortaya çıkması, bir birey evrensel bir referans noktasına tâbi olarak kendi yaşamını yükselttiğinde dünyanın ne kadar kararlı bir şekilde tablo haline geldiğini göstermektedir. Bu, varoluşun, bireyin yaşamına dâhil olduğu süre boyunca onunla ilişkili olduğu ölçüde deneyimlendiği anlamına gelmektedir.⁴⁷

Planck’ın bilimsel bakış açısı felsefede yankılarını 20. yüzyılın Alman filozofu Martin Heidegger’in yaklaşımında bulmuştur. Dünya görüşünü tamamen doğal bir bilim oluşumu olarak değil, bilimin gelişmesiyle birlikte gelişen, ancak dünyayı bilen ve değiştiren bir kişiye güçlü bir şekilde bağlı olan bir ulam olarak tanımlamaktadır. Doğa ve toplum tek bir dünya görüşünde birleşmektedir.⁴⁸ Heidegger, dünya görüşü teriminde dünya sözcüğünü varlığın bir bütün olarak tanımlanması anlamında kullanmıştır. Bu sözcük aynı zamanda dünyayla ilişkisinin nasıl tasarlandığına bakılmaksızın dünyanın temeli demektir. Dünya görüşü sadece dünyanın bir tablosu, yani çizilen bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle

⁴¹ Immanuel Kant, *Kritik der Urteilkraft* (Leipzig: Verlag Von Felix Meiner, 1922), 99; David K. Naugle, “A History And Theory of The Concept of ‘Weltanschauung’ (Worldview)”, (Doktora Tezi, Austin Teksas Üniversitesi, 1998), 16; Fatih Özkan, “Dildeki Dünya Görüşü,” *Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2012): 113.

⁴² Özkan, “Dildeki Dünya Görüşü,” 113; Uygur, *Kültür Kuramı*, 10.

⁴³ Heidegger, *On The Way to Language* (New York: Harper&Row, 1971), 118.

⁴⁴ Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, 63.

⁴⁵ Benjamin Lee Whorf, *Language, Thought, and Reality* (New York: The Technology Press of Massachusetts Institute of Technology, 1959), 213-214.

⁴⁶ Alimjanova, *Karşılaştırmalı Kültürdilbilim (Dil-Kültür-İnsan)*, 86-87.

⁴⁷ Heidegger, *On The Way to Language*, 353; «Vremya kartini mira».

⁴⁸ Kornilov, *Yazkovie kartini mira kak proizvodnie natsionalnih mentalitetov*, 7.

dünya görüşü, dünyayı tasvir eden bir tablo olarak değil, dünya bir tablo olarak anlaşılmalıdır.⁴⁹ Bir şeyin tablosunu yapmak eylemin kendisinin birey için olduğu kadar bireyden önce ortaya çıktığı anlamına gelmektedir. Bireyin kendisi için bir şeyin tablosunu yapması, sadece varlığının bir şekilde temsil edildiğini değil, aynı zamanda içinde var olan ve bir dizge biçiminde oluşturulan her şeyin bireyin kendisinden önce ortaya çıkmış olduğunu göstermektedir.⁵⁰

Heidegger için dünya görüşü bir manzara ya da dünya tablosudur. Terim evrenle, doğayla sınırlı kalmamakta; tarih de dünyanın bir parçası olarak kabul edilmektedir. Görünüm veya tablo burada bir kopya değil, "tabloda olmak" anlamına gelmektedir. Ancak, tablonun özünün belirleyici bir yönü hâlâ eksiktir. Bir şeye ilişkin tabloda olmak, varoluşun sadece bireye sunulduğuna, aynı zamanda ona ait olan ve onu bir dizge olarak oluşturan her şeyde önünde durduğuna işaret etmektedir. Tabloda bulunmak, bilgi sahibi, donanımlı ve konuya yönlendirilmiş olmayı ifade etmektedir. Bu nedenle, doğru anlaşılın dünya görüşü, dünyanın bir görüşü değil, görüş olarak anlaşılın dünya anlamına gelmektedir.⁵¹

Alman romantik filozoflar arasında yer alan Wilhelm Dilthey, dünya görüşü kavramının edebiyatçılar, politikacılar ve filozoflar arasında yaygınlaşmasını sağlamıştır.⁵² Ona göre bir dünya görüşü yaşamın ve dünyanın bilmeceğini çözmek için ileri sürülmüş, içinde yaşamın kendisinin bir anlam ve amaç kazandığı ve bu dünya görüşüne bağlanan bireylerin de aynı amaçtan ve anlamdan pay aldığı bütünlüklü bir perspektiftir. Dahası, söz konusu dünya görüşüne bağlanan bireylerin de artık bütün yaşam deneyimi, bu dünya görüşü tarafından tayin edilmektedir. Burada dünya görüşleri, başka bir bakış açısıyla, birey ve toplumun kendisi için, yaşama ve dünyaya açılan pencereler olarak kabul edilebilmektedir.⁵³

Özetle söylemek gerekirse, Alman filozof Kant'ın kullandığı dünya görüşü teriminin yine Alman bilim adamları tarafından geliştirildiği anlaşılmaktadır. Humboldt, terimi bütünsel bir bakış açısıyla ele almış, terimin ayrıntılandırılmasına katkı sağlamıştır. Onu diğer bilim adamlarından ayıran şey, dili bir dünya görüşü olarak kabul etmesiyle dünya görüşü teriminin içeriğine değer katması olmuştur. Humboldt'un düşüncelerinden etkilenen Heidegger ise terimi tablo metaforuyla açıklamıştır. Bireyin, bir tabloda yer alması dünyayı ve kendi konumunu sorgulamasını beraberinde getirmiştir.

İlk kez Batılı filozofların ortaya attığı ve ağırlıklı olarak kullandığı bir terim olan dünya görüşü, araştırmaların hızlanmasıyla Rus dil ve kültür çalışmalarının merkezini oluşturmaya başlamıştır. Özellikle kültürdibilim çalışmalarında Rus bilim adamları tarafından sıklıkla kullanılır olmuştur. Terim dil ve kültür incelemelerinin kesişmesiyle kendisine geniş bir araştırma alanı açmıştır.

Boris Aleksandroviç Serebrennikov'un öncü olduğu Rus bilim adamlarının bakış açısına göre dünya görüşü terimi, insanları anlamadaki temel özellikleri temsil eden ve insanın tüm manevi faaliyetlerinin bir sonucunun küresel bir imgesidir.⁵⁴ Toplumdaki insanların bilgi ve davranışlarının yakın bağlantısına ve birliğine katkıda bulunan dünyanın bu küresel imgesi, insan kültürünün farklı alanları arasında doğal bir evrensel araçtır ve bu sayede insanların topluma uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır.⁵⁵ Gerçekliğin bir imgesi olduğu unutulmadan, nesnel gerçekliğin öznel bir görüntüsü olarak dünya görüşü, sembolik biçimlerde nesnelleştirilmektedir.⁵⁶ Dünya görüşü teriminin, bilinç ve insan yaşamının emsalsiz bir ögesi olarak yaşam sürecinde bireyin bıraktığı "izler" biçiminde nesnelleştirildiği belirtilmektedir.⁵⁷ Önceki nesillerin bıraktığı izlere yani deneyimine ve bilgisine dayanarak oluşan, bireyin çevresindeki dünya düşüncesi anlamına gelen⁵⁸ dünya görüşü kavramı, dünya hakkındaki insan düşüncelerinin incelenmesine dayanmaktadır. Eğer dünya etkileşimlerinde birey ve çevre yer alıyorsa, o zaman dünya görüşü çevre ve birey hakkındaki bilgilerin işlenmesinin sonucudur. Bu nedenle, bilişsel dilbilim temsilcileri, dil dünya görüşü şeklinde gösterilen kavramsal dizgenin fiziksel ve kültürel deneyimle bağlantılı olduğunu öne sürmektedir.⁵⁹

Rus dilbilimci Veronika Nikolayevna Teliya'ya göre, birbirine eşit olan dil ve kültür, dünya görüşünü yansıtan bilinç biçimleridir. Dünya görüşü, kültürün zihinde canlandırılan biçimi olarak da yorumlanabilmektedir. Dünya görüşü kavramı kültüre has kapsamlılık, çok yönlülük, tarihsellik, yorumlanabilirlik gibi birçok özelliği bünyesinde barındırmaktadır.⁶⁰ Dünya görüşü, bir insanın dünya ve doğa ile olan ilişkisinin türünü oluşturmaktadır; diğer insanlar

⁴⁹ Vorotnikov, " 'Yazıkovaya kartina mira': traktovka ponyatiya," 316; "Vremya kartini mira".

⁵⁰ "Vremya kartini mira".

⁵¹ Heidegger, *On The Way to Language*, 350.

⁵² Uygur, *Kültür Kuramı*, 10.

⁵³ Adnan Esenyel, "Felsefenin Özünden Felsefenin Felsefesine: Dilthey'da Bir Dünya Görüşü Öğretisi Olarak Felsefe," *Kaygı* 19 (2020): 578.

⁵⁴ Serebrennikov vd., *Rol çeloveçeskogo faktora v yazıke*, 19; L. M. Bosova, "Kontseptualnaya kartina mira kak osnova ponimaniya smisla rečevogo proizvedeniya." <http://elib.altstu.ru>.

⁵⁵ Şubat 2020, http://elib.altstu.ru/journals/Files/pa1999_1/pages/30/pap_30.html.

⁵⁶ "Kontseptualnaya kartina mira kak osnova ponimaniya smisla rečevogo proizvedeniya".

⁵⁷ Serebrennikov vd., *Rol çeloveçeskogo faktora v yazıke*, 21.

⁵⁸ "Kontseptualnaya kartina mira kak osnova ponimaniya smisla rečevogo proizvedeniya".

⁵⁹ F. G. Fatkullina ve A. K. Suleymanova, "Yazıkovaya kartina mira kak sposob kontseptualizatsii deystvitelnosti." *Filologiya i iskusstvovedenie* 16, no. 3 (2011): 1002.

⁶⁰ Valentina A. Maslova, *Kognitivnaya lingvistika* (Minsk: TetraSistems, 2004), 63.

⁶¹ Alimjanova, *Karşılaştırmalı Kültürdibilim (Dil-Kültür-İnsan)*, 23, 83.

da dünyadaki insan davranışının normlarını, yaşama karşı tutumunu belirlemektedir.⁶¹ Anna Gvozdeva'ya göre dünya görüşünün doğasını ve temel özelliklerini anlamının başlangıç noktası, onun nesnel gerçekliğin insan tarafından yaratılmış öznel bir görüntüsü olduğu gerçeğini bilmektir. Dünya sonsuzdur ve insan dünyayı anlama imkânlarında sonlu ve kısıtlıdır. Dünya görüşü, sonlu ve sonsuz olmak üzere iki karşıtın bir sentezidir. Yaşam deneyimi sonlu olan bireyin sonsuz bir dünyayla iletişimi, bu özelliklerin her ikisini de birleştiren bir dünya imgesinin gelişmesiyle sonuçlanmaktadır.⁶²

Türkiye'de ise 20. yüzyılın ortalarından itibaren felsefe, dilbilim, kültürbilim ve toplumdilbilim disiplinlerinde dünya görüşü kavram araştırmaları yoğunlaşmıştır. Özellikle felsefeci Nermi Uygur'un bakış açısı, Türkiye'deki araştırmaları o zamana kadarki yaklaşımların üstüne taşıması açısından dikkate değerdir. Uygur'un değerlendirmesine göre, her dünya görüşü, dünyanın nasıl olduğuna dair bir görüş; yaşamaya ilişkin tutumların dayandığı bir varsayımdır. Bilimsel ölçütlere uygun bir dünya bilgisi vermeyen dünya görüşünü var eden dayanaklar yaşantılardır. Bu yaşantılar zamanla birikip ayrılarak, belirli önem ve bağlamlara göre birleşerek dünyanın tamamını aydınlatan bir tasarıda yoğunlaşmaktadır.⁶³

Dünya görüşü fenomeninin dünyadaki gelişim seyri değerlendirildiğinde, Batı'da çok yönlü araştırmaların ve yıllarca sürmüş olan tartışmaların konusu olduğu anlaşılmaktadır. Dil ve kültür tarafından inşa edilen dünya görüşüne Kant'tan bugüne, dil ve kültür tarafından inşa edilen dünya görüşüne ortak yönleri bulunan birçok yorum getirilmiştir. Özetle söylemek mümkündür ki, bireyin zihni doğduğu andan itibaren sosyal, kültürel ve dilsel ön kabullerle işlemektedir. Dünya görüşü adı verilen bu ön kabuller bireyin algılama hızı da dikkate alındığında zihnin işleyişini etkileyen ana öğeler arasında yer almaktadır. Dünya-dil-düşünce-kültür bileşenleri arasındaki ilişkililik zihnin bağlantı kurma özelliği aracılığıyla birey tarafından algılanmaktadır. Bu bakımdan bağlantısallık, konnektom ve kuantum kuramı terimlerini açıklamak uygun olacaktır.

3. Bağlantısallık, Konnektom, Kuantum Kuramı ve Zihin İlişkisi

Antik Yunanda Aristoteles, vücudun duyu ve hareket sistemindeki kontrolün beyinde değil kalpte olduğunu ifade ederek döneminin şartları düşünüldüğünde anlaşılır kabul edilebilecek, ancak günümüz nörobilim yenilikleri göz önünde bulundurulduğunda hata olarak değerlendirilecek bir tespitte bulunmuştur.⁶⁴ Günümüz nörobilim araştırmalarına göre beyin, bedenin fizyolojik dengesini sağlayan organ olmasının yanı sıra, aynı zamanda zihin yaratan bir organdır da.⁶⁵

Aristoteles'ten farklı olarak yeni bilimsel bakış açısı evreni bir "yapısal ilişkiler ağı" olarak kabul etmektedir.⁶⁶ İtalyan tıp doktoru Camillo Golgi'nin 19. yüzyılın sonunda, nöronların birbiriyle birleşmesi ve sinir sisteminin görevini yerine getirebilmesi için bir sinir ağının bulunması gerektiği düşüncesini öne sürmesiyle ağ kuramının temelleri atılmıştır.⁶⁷ Bu yaklaşım, matematik başta olmak üzere genetik, astrofizik gibi bilim dallarında pek çok bilimsel yayının anahtarı olmuştur. Matematikte *Human Connectom Project*, *Blue Brain Project* ve astrofizikte *Laniakea* araştırmasının önemli sonuçlarının ardından bilimsel çalışmalar ivme kazanmıştır. Bu çalışmalar içinde, yalnızca beyinde değil, evrende de her varlığın bağlantısallık içinde olduğunu tanımlayan Laniakea araştırmasının önemi büyüktür. Araştırma sonucunda galaksilerin birbirine bağlı kümeler halinde, iplikçikler (filament) boyunca uzandığı ortaya konulmuştur. Bu yapılar, net sınırlar olmadan birbirine bağlanan yapısal ilişkiler ağıdır.⁶⁸ Laniakea adı verilen bu süperyıldız bağlantısallık ve bütünsellik içindedir. Bağlantısallık (konnektom, gestalt, algı, tutum, davranışın bütünlüğü vb.) enerjiden meydana gelen evrenin, yapıtaşısı olan, her noktanın hassas bir biçimde bir diğerine bağlılığını belirtmektedir.⁶⁹ Bağımsız bir varlık olarak var olduğu, daha sonra akson ve dendritlerini uzatmaya başladığı deneylerle kanıtlanan⁷⁰ nöronların ağ yapısı, Laniakea süperyıldızının nasıl haritalandığını ortaya koyan bilimsel yayındaki şablonlarla benzerlik göstermektedir. Galaksilerin iplikçikler boyunca, nöronların da dendritler ve aksonlar aracılığıyla etkileşim halinde bir örüntü oluşturması bağlantısal bütünselliğin göstergesidir.

⁶¹ Andryuchshenko, "Kontseptualny Podhod K Rassmotreniyu Yazikovoy Kartini Mira," 133.

⁶² Gvozdeva, "Yazikovaya kartina mira: lingvokulturolojiçeskie i gendernye osobennosti," 5.

⁶³ Uygur, *Dünya Görüşü* (İstanbul: Elif Yayınları, 1963), 21, 25.

⁶⁴ Aykut Karasu, Gülşat Aygen, Pulat A. Sabancı, Gökhan Sağlam, Erdiñ Civelek, ve Emad N. Eskandar, «Nörobilim Öyküleri: Aristo (M.Ö. 384-322).» *Sinir Sistemi Cerrahisi Dergisi* 4 (2008), 264-267.

⁶⁵ Kılıç, *Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık*, 19.

⁶⁶ Atıla Yüksel, "Klasik İnsan/Kuantum İnsan- 2: Materyalizm-Idealizm, Atomizm-Holizm, Nedensellik-Eszamanlılık, Rasyonellik-İrrasyonellik, Beden-Zihin, Bağımsızlık-Bağlantısallık," *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi* 19 (2022): 598.

⁶⁷ Patricia Smith Churchland, *Nörofelsefe* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2020), 40.

⁶⁸ Brent Tully, Héleène Courtois, Yehuda Hoffman, ve Daniel Pomarède, "The Laniakea Supercluster of Galaxies," *Nature* 71 (2014), 71.

⁶⁹ Kılıç, *Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık*, 91; Yüksel, "Klasik İnsan/Kuantum İnsan- 2: Materyalizm-Idealizm, Atomizm-Holizm, Nedensellik-Eszamanlılık, Rasyonellik-İrrasyonellik, Beden-Zihin, Bağımsızlık-Bağlantısallık," 598.

⁷⁰ Churchland, *Nörofelsefe*, 42.

İnsanın bireyselliğinin, toplumsal bağlantısallığının veya insanların ortak davranışlarının aydınlatılmasında konnektom "beyin bağlantısallığı, bütünlüğü; nörozihin" kavramı önemli bir yere sahiptir.⁷¹ Konnektom, amacı beynin işlevini aydınlatmak olan sinir bağlantılarının kapsamlı bir haritasıdır. Bu, söz konusu bireyin deneyimleyebileceği zihinsel durumların toplamı anlamına gelmektedir. Bu anlamda "bir şeyi bilmek", karşılık gelen kavramı temsil eden zihinsel durumu somutlaştırabilmek demektir.⁷² Konnektom, büyük miktarlarda ampirik verinin birikmesinden daha fazlasıdır. Konnektomun yapısı aynı zamanda organizmanın geçmişinin kaydını da tutmaktadır. Bağlantısallık, evrimdeki doğal seçim tarafından, gelişim ve deneyimlerle sürekli olarak yeniden şekillendirilmektedir. Böylece konnektom hem türün hem de bireyin tarihini yansıtmaktadır.⁷³

Konnektomun değişmesi dünyanın farklı bir şekilde algılanmasına ve yorumlanmasına yol açabilmektedir. Bu, nöronların yeniden bağlanma, yeniden oluşturma gibi özellikleri sayesinde gerçekleşmektedir. Beynin bu yapılanması kişiyi benzersiz yapmaktadır. Bir kişiye özgü olan tek bilgi onun konnektomudur, diğer bir ifadeyle birey kendi konnektomudur. Ancak, insan eylemleriyle, yaşam deneyimleriyle kendi bağlantısallığının yapısını, bütünselliğini, özetle kendisini şekillendirebilmektedir.⁷⁴ Dolayısıyla bir yandan konnektomun işleyişi açıklığa kavuşturulurken, diğer yandan birey ile çevrenin teması göz önünde bulundurularak dil-dünya-düşünce-kültür sarmalı aydınlatılmaya çalışılmalıdır.

Beyindeki sinir hücresi ağları yani nöron ağları üzerinde işleyen zihin⁷⁵ ile işlerlik kazanan konnektom, bireyin doğayla ve toplumla olan etkileşiminin sonucunda aldığı dönütler sayesinde değişmektedir. Burada toplumsal, tarihsel ve bireysel yaşantılarla düşünce yapısının şekillenmesi ve bireyin kendini gerçekleştirme söz konusudur. Bireyin gelişiminde zihin ile konnektomun rolü ve etkisi üzerine fikir yürütürken kuantum kuramının bu konuya bakışına da değinmek gerekmektedir.

Isaac Newton ile René Descartes'ın zihin modeline ve atom ve atomaltı parçacıklarını ifade eden kuantum kavramından hareketle oluşan⁷⁶ kuantum kuramına göre zihin ile madde iç içe geçmiştir. Zihin enerjidir ve enerjinin bilinci olduğu için zihin (bilinç) enerji (madde) üzerinde etkiye sahiptir. İnsan bilinçli enerji ve farkındalıklı madde olduğu için maddeyi etkileyebilecek kadar güçlüdür. Dolayısıyla kuantum dünyası çevrenin zihnin bir uzantısı olduğunu, diğer bir ifadeyle zihin ile maddenin bir olduğunu öne sürmektedir.⁷⁷ Son dönemde kuantum mekaniğinin zihin kuramında etkisinin olabileceğine yönelik araştırmalar da artmaktadır. Beyin, akson gibi bölümlerden oluşan makroskobik sinir hücresi sistemi ve kuantum mekanik bir sistem olan mikroskobik sistemden meydana gelmektedir. Birçok kuantum fizikçisi zihin ile kuantum kuramı arasında ortaklıklar olduğunu iddia etmiştir.⁷⁸ Bu bağlamda, doğa bilimleri ve felsefedeki gelişmeler ışığında, Newton ve Descartes'ın altyapısını oluşturduğu kuantum kuramının zihne bakış açısı şekillenmiştir. Aynı zamanda, kuantum mekaniğinde atomaltı parçacıkların gözlemlenen özellikleri sonucunda ileri sürülen görüşler de önem kazanmaktadır.

20. yüzyılın başında Planck'ın öncülük ettiği, Albert Einstein, Niels Bohr, Louis de Broglie, Werner Heisenberg gibi birçok ünlü fizikçinin geliştirdiği araştırmalar sonucunda atom modeli (standart model) ortaya çıkarılmıştır.⁷⁹ Bu gelişmelerle birlikte, Planck'ın, radyasyonun, "kuanta" dediği paketler hâlinde yayıldığını kanıtlaması kuantum kuramının başlangıcı sayılmıştır.⁸⁰ Yine kuantum kuramı için çok önemli çalışmalara imza atan, bilimin tüm göreceli araçsal gerçekliklerin altında yatan "tek bir derin gerçeklik" bulamayacağı yönünde görüş öne süren Niels Bohr, bütünün parçalarında olmayan bazı özelliklere sahip olduğunu ileri süren bütünlükçülük/bütüncüllük (*holistic*) yaklaşımını benimsemiştir. Bohr'un takipçilerinden biri olan John Von Neumann ise Aristoteles'in "doğru" veya "yanlış" olmak üzere sunduğu iki seçeneğe "belki" seçeneğini ekleyerek kuantum kuramına daha çok uyan üç değerli bir mantık icat etmiştir.⁸¹

Aristoteles'ten kuantum kuramına değin gelişme ve ilerleme gösteren bilimsel bakış açısı daha ayrıntılı değerlendirmelere muhtaçtır. Fakat esas olan, bu kuramın yaşama uygulanabilirliğinin oluşturulması, dünya görüşüyle ilişkisinin kurulabilmesi ve bireyin yaşamını ne denli etkileyebileceğidir.

⁷¹ Yüksel, "Klasik İnsan/Kuantum İnsan- 2: Materyalizm-İdealizm, Atomizm-Holizm, Nedensellik-Eşzamanlılık, Rasyonellik-İrrasyonellik, Beden-Zihin, Bağımsızlık-Bağlantısallık," 598.

⁷² Giorgia A. Ascoli, *Trees of the Brain, Roots of the Mind* (Londra: The MIT Press, 2015), 67.

⁷³ Olaf Sporns, *Discovering the Human Connectome* (Londra: The MIT Press, 2012), 30.

⁷⁴ Sebastian Seung, *Connectome: How the Brain's Wiring Makes Us who We are* (New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2012), 267.

⁷⁵ Sultan Tarlacı, *Kuantum Beyin: Bilinç Beyin Sorununa Yeni Bilimsel Yaklaşım* (İzmir: Kişisel Yayınlar, 2009), 13.

⁷⁶ Münür Bilgili ve Mehmet Ali Toprak, "Kuantum Mekaniği, Sosyal Bilimler Felsefesi ve Coğrafya," *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2020): 371.

⁷⁷ Joe Dispenza, *Kendiniz Olma Aışkanlığımızı Kırmak*, çev. Birol Gündoğdu (İstanbul: Butik Yayıncılık, 2014), 24.

⁷⁸ Tarlacı, *Kuantum Beyin: Bilinç Beyin Sorununa Yeni Bilimsel Yaklaşım*, 11.

⁷⁹ Taslaman, *Tanrı Parçacığı: Felsefi ve Teolojik Değerlendirmeler* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015), 11; Muhammet İrğat, "Kuantum Metafizikine Giriş: Kuantum Evreninin Ontik Yapısı," *Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 1 (2017), 73.

⁸⁰ Stephen Hawking, *Ceviz Kabuğundaki Evren*, çev. Kemal Çömlekçi (İstanbul: Alfa, 2002), 24. Taslaman, *Kuantum Teorisi Felsefe ve Tanrı* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2008), 42.

⁸¹ Robert A. Wilson, *Quantum Psychology- How Brain Software Programs You and Your World* (Arizona: New Falcon Publications, 1990), 75; Şevki Işıklı, "Kuantum Mekaniği İnkilerinin Felsefi İçerimleri," (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011), 152.

Kuantum kuramı, her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu bir birlik ilkesinin varlığını kabul etmektedir. Kuram, dünyayı her bir parçası uzay zamana yayılmış bir organizma olarak betimlemektedir. Böylelikle insanın düşünce ve davranışlarının sadece kendisini değil bütün dünyayı etkilediği, diğer bir deyişle dünya görüşü ile dünyanın gerçekliğinin değiştiği sonucuna ulaşılmaktadır.⁸²

4. Dünya Görüşünün Bağlantısal Bütünsellik Yaklaşımıyla Sorgulanması

Nörobilim çalışmaları sonucunda ortaya çıkmış olan bağlantısallık (*connectivity*) terimi pek çok disiplinde ufuk açıcı çalışmaları beraberinde getirmiştir. Beyin bağlantısallığını delillendiren *Human Connectome Project* “İnsan Konnektom Projesi”, bütün bilim dünyasını ilgilendiren sonuçlar ortaya koymuştur. Felsefe ve dilbilim gibi sosyal bilimlerin, dolayısıyla da bu araştırmanın sınırlarını genişleten keşfin önemi, yaşamın her alanında enformasyon ağının bulunduğunu ortaya koyan bağlantısal bütünsellik terimini bilim dünyasına kazandırmış olmasıdır.

Beynin nasıl düşünce oluşturduğuna yönelik matematiksel cevap arayan bilim adamları, insanlığı yeni bir yaşam birlikteliğine ve değerlerine ulaştırma beklentisiyle 2012 yılında projeyi başlatmıştır. Gerçekten de elde edilen sonuçlar bu düzeyde etki yaratmıştır. Nitekim Kılıç da bağlantısal bütünselliği yeni bir yaşam modellemesi, yeni bir zihin yapılanması olarak tanımlamaktadır. Bu denli önemli sonuçları olan bağlantısal bütünsellikte hareket noktası parçaların birbiriyle ilişkisi yani bağlantısallığıdır. Parçalar arasındaki bağ, kodlama biçiminin işlediği enformasyon sayesinde kurulmaktadır. Özetle söylenebilir ki, bağlantısal bütünsellik, her bütünün bir üst bütünün parçası olduğu enformasyon ilişkilerinin bütünlüğüdür.⁸³

Bağlantısal bütünsellik yaklaşımına göre her şeyin bulunduğu enformasyon ağı içinde anlamlı olması yalnızca beynin işleyişini gözler önüne sermekle kalmamakta, aynı zamanda dünya görüşünün bütüncül yönüne de ışık tutmaktadır. Dünya görüşü bir ağaç olarak düşünülürse, ağacın dalları ve ana gövdesini insan, dil, toplum ve kültür gibi parçalar oluşturacaktır. Köklerden yapraklara kadar her bir kısım arasındaki kuvvetli enformasyon ağı dünya görüşünü şekillendirmektedir. Bu bağlamda ağacın dallarından herhangi biri göz ardı edildiğinde dünya görüşünün köklerine inmek mümkün olamayacaktır.

Kılıç, nöronlar tarafından örülen enformasyon ağıyla meydana gelen zihnin bağlantısal bütünselliği gibi kültürün de zihinlerin ördüğü bilgi işleyen etkileşim ağlarıyla meydana geldiğini öne sürmektedir.⁸⁴ Bu açıdan, bağlantısal bütünsellik düzleminde değerlendirildiğinde dünya görüşünün bilgi işleyen etkileşim ağlarının kesişme noktası olarak kabul edilmesi mümkündür. Çünkü dünya görüşü toplumda yaşayan her bir bireyi birleştiren, dünyayı anlamlandırışlarını örtüşüren bir fenomendir.

Bağlantısal bütünselliği tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinin sentezi, bütünselci yaklaşımın benzeri olarak düşünmek mümkündür. Zira Kılıç’ın da ifade ettiği üzere, bağlantısal bütünsellik parçalar arasındaki enformasyon bütününe meydana getiren kodlama biçimidir.⁸⁵ Her ne kadar tümevarım veya tümdengelim yöntemleri parça-bütün ilişkisinden yola çıkarsa da parça odaklı yaklaşımları dolayısıyla bağlantısal bütünselliğin ilişki merkezli yaklaşımının gerisinde kalmıştır. Kuantum mekaniği bahsinde açıklanan bütünlükçü yaklaşım değerlendirildiğinde ise, bütünün parçalardan daha fazlası olduğuna ve parçaların bütünden bağımsız hareket ettiğinde nelerle karşılaşılacağına yönelik vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan tümevarım, tümdengelim yöntemleri veya bütünlükçü yaklaşımlar dünya görüşünü açıklamak için yeterli değildir. Özetle söylemek gerekirse, bütünselci yaklaşım, bütünün açık seçik görülebilmesi için parçalar arasındaki bildirişimsel ilişkiye önem vermek gerektiğini dile getirmektedir. Kapsayıcı, süreci ifade edici ve etkileşimi açığa çıkaran bu yaklaşım, hibrit bir yaklaşım olmanın yanı sıra parçayla bütün arasında yinelenerek gerçekleşen enformasyonu vurgulaması açısından da diğer yaklaşımlardan farklıdır.

Sonuç

Dünya görüşü fenomeninin dinamikleri tartışılırken araştırmalar düşünce ile dil ilişkisi temelinde ilerlemiştir. Yaklaşımlarını dilin düşünceyi etkilediği görüşü üzerine temellendiren bilim adamlarıyla birlikte düşüncenin dili etkilediğini ileri süren bilim adamları da bulunmaktadır. Dil ile düşüncenin sürekli bir etkileşim halinde olduğunu savunan bilim adamlarının görüşleri de yadsınamayacak ölçüdedir. Burada kültürün belirleyici rolünü göz ardı etmemek gerekmektedir.

Dünya görüşü, ilk kez ortaya çıktığı fizik biliminde nesnel ve duyuşal nesne görüntüleri biçiminde tanımlanmış, çok geçmeden felsefede kendine yer bularak dil ile kültürün doğrudan etkileşiminin bir sonucu biçiminde yorumlanmıştır;

⁸² İrgat, “Kuantum Metafizikine Giriş: Kuantum Evreninin Ontik Yapısı,” 76.

⁸³ Kılıç, *Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık*, 17-31.

⁸⁴ Kılıç, *Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık*, 70.

⁸⁵ Kılıç, *Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık*, 32.

dilbilim ve kültürdilbilim araştırmalarında da ön plana çıkmıştır. Terim tanımlanırken bütün disiplinlerde vurgulanan ve terimin nörozihin yaklaşımıyla açıklanmasını sağlayan en önemli nokta, algılanan varlıkların zihindeki yansımadır.

Nörozihnin, diğer bir deyişle konnektomun işleyişiyle ilgili tespitler çözümlendiğinde zihni yaratan beynin işleyişinin aslında yalnızca fiziksel değil kültürel dinamikler ölçüsünde de değiştiği ve yenilendiği anlaşılmaktadır. Böylelikle zihin-dil-kültür-dünya etkileşimi ortaya konarak dünya görüşüne başka bir açıdan yaklaşılmıştır. Dünyanın tablo olarak yorumlanması, bu görüşü destekler niteliktedir ve daha önce bilim adamları tarafından pek çok kez de açıklandığı gibi, dilsel dolayısıyla da zihinsel bir faaliyettir. Bu bağlamda dünya görüşünü, ögelerinin birbiriyle etkileşim hâlinde olduğu bir alan ya da sınır sistemi ağı ve enformatik ağ tanımlamalarından yola çıkarak dil-dünya-düşünce-kültür ağı biçiminde betimlemek mümkündür.

21. yüzyılda ortaya çıkan, sosyolojiden daha çok doğa bilimlerine yakın sosyal bir bilim dalı olan sosyal fizik sayesinde toplumsal etkileşim ağlarının zamanla ölçülebileceği ifade edilmektedir. Fizikte ortaya çıkmış dünya görüşü teriminin yeni gelişmeler ışığında yorumlandığında, yakın gelecekte yine fizikle etkileşim halindeki bir bilim dalının, yani sosyal fiziğin konusu olması mümkündür. Öncelikle felsefi, daha sonra ise dilbilimsel, sosyolojik, psikolojik ve antropolojik temelleri bulunan bu fenomen, sosyal fizik alanındaki şartların değişimine bağlı olarak daha farklı yorumlanabilecektir. Ancak günümüzdeki ölçütleri nispetinde henüz farklı bir bakış açısı getirilmemiştir. Dolayısıyla bu çalışma yüzyıllardır araştırılabilmiş ve çerçevenmiş dünya görüşü fenomenini doğa bilimlerindeki yeni gelişmeleri dikkate alarak açıklamaya çalışmakla birlikte felsefi ve dilbilimsel perspektifi belirleyici kabul etmiştir.

Dünya görüşünde bağlantısallık dil ve kültür aracılığıyla gerçekleşmektedir. Her ne kadar kültür ve düşünce ağının aidiyetinin, coğrafyasının olmadığı iddia edilse de dünya görüşü bağlantısal bütünsellik anlamında bir topluma aittir. Burada bireysel dünya görüşünden değil, toplumu aynalayan dünya görüşünden bahsedilmektedir. Kılıç'ın Batı'daki araştırmaların sonuçlarına dayanarak savunduğu bu bağlantısallık ağının, bireysel girişimlerle başka toplumları etkileyebilmekle birlikte bütün toplumu kapsayan bir ağ olma özelliğini kazanması uzun yılları alacaktır. Bu, toplumsal ve kültürel ağların birleşerek başka toplumsal ve kültürel ağlarla belli noktalarda buluşup ortaklaşmadığı anlamına gelmemektedir. Elbette toplumlar arasında dünya görüşü yakınlıklarından ve etkileşiminden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda dijital kültürün payını azımsamamak; bilişim ve dijitalleşme çağından beslenerek şekil değiştiren küresel bir dünya görüşünü göz önünde bulundurmak ve internetin etkileşim sürecini hızlandırma gücüne de değinmek gerekmektedir. Ancak bu ayrı bir çalışmanın araştırma konusudur.

Teşekkür: Araştırma makalemnin konusunu bulma sürecinde yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK'e teşekkürü bir borç bilirim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgements: I would like to thank my advisor Prof. Dr. Figen GÜNER DİLEK for her help in the process of finding the subject of my research article.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Yazarın ORCID ID'si / ORCID ID of the author

Meryem Başkurt Sabaz 0000-0001-7243-6805

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Ascoli, Giorgia A. *Trees of the Brain, Roots of the Mind*. Londra: The MIT Press, 2015.
- Aerts, Diederik, Apostel, Leo, De Moor, Bart L. R., Hellemans, Staf, Maex, Edel, Van Belle, Hubert, Van Der Veken, Joeri. *World Views: from Fragmentation to Integration*. Brüksel: VUB Press, 2007.
- Akarsu, Bedia. *Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılap, 1998.
- Alimjanova, Gauhar M. *Karşılaşırmalı Kültürdilbilim (Dil-Kültür-İnsan)*. Çeviren Seyhan Uçar ve şekip Aktay. Ankara: Gazi Kitabevi, 2016.
- Altuğ, Taylan. *Dile Gelen Felsefe*. İstanbul: YKY, 2001.

- Andryuchshenko, Olga. "Kontseptualniy podhod k rassmotreniyu yazıkovoy kartını mira." *Linguistic Worldview: Cognitive, Linguistic and Axiological Analysis* içinde, ed. Olga Andryuchshenko, 133. North Carolina: Lulu Press, 2015.
- Aristoteles. *Retorik*. Çeviren Mehmet H. Doğan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- Bartmiński, Jerzy. "Der Begriff des sprachlichen Weltbildes und die Methoden seiner Operationalisierung." *Tekst i Dyskurs* 5, no. 5 (2012): 261-289.
- Bosova, L. M. "Kontseptualnaya kartina mira kak osnova ponimaniya smısla rečevogo proizvedeniya", erişim 26 Şubat 2020, http://elib.altst.ru/journals/Files/pa1999_1/pages/30/pap_30.html.
- Cassirer, Ernst. *Kültür Bilimlerinin Mantığı Üzerine*. Çeviren Milay Köktürk. Ankara: Hece, 2017.
- . *Sembolik formlar Felsefesi I: Dil*. Çeviren Milay Köktürk. Ankara: Hece, 2005.
- Churchland, Patricia Smith. *Nörofelsefe*. Çeviren Özge Yılmaz. İstanbul: Alfa Yayınları, 2020.
- Connerton, Paul. *Toplumlar Nasıl Anımsar?*. Çeviren Alaeddin Şenel. İstanbul: Ayrıntı, 2019.
- Coşkun, Seyit. "Dil-Düşünce ve Dünya İlişkisi Bakımından Öznellik, Bireysellik ve Kimlik." *Kayıt Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 23 (2014): 87-102.
- Çolak, Gülcan. *Toplumdilbilimi: Toplumsal Cinsiyet ve Dil*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019.
- Demir, Nurettin, ve Aslan, Sema. "Anlambilim." *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım* içinde, ed. Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, 137-148. Ankara: Nobel, 2017.
- Dispenza, Joe. *Kendiniz Olma Alışkanlığınızı Kırarak*. Çeviren Birol Gündoğdu. İstanbul: Butik Yayıncılık, 2014.
- Duman, Mehmet Akif. "Dil Felsefesi Kapsamında, Dilin Kökeni ve Adlandırma Meselesinin Tematik Sınıflandırması Üstüne Bir Deneme." *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiri Tam Metin Kitabı 1. Cilt*. Elazığ: Asos, 2022. 47-53.
- Esenyel, Adnan. "Felsefenin Özünden Felsefenin Felsefesine: Dilthey'da Bir Dünya Görüşü Öğretisi Olarak Felsefe." *Kayıt 19* (2020): 570-589.
- Fatullina, Flüza, ve Suleymanova, A. K. "Yazıkovaya kartina mira kak sposob kontseptualizatsii deystvitelnosti." *Filologiya i iskusstvovedenie* 16, no.3 (2011): 1002-1004.
- Grinko, Y. N. "Kültürdilbilim: Özü ve Yöntemi." *Kültürdilbilim Temel Kavramlar ve Sorunlar* içinde, ed. Olena Kozan, 11-15. Ankara: Gazi Kitabevi, 2014.
- Gündoğan, Ali Osman. "Dil –Düşünce ve Varlık İlişkisi." [www. aliosmangundogan.com](http://www.aliosmangundogan.com). Ocak 2018. <http://aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Dil-Dusunce-ve-Varlik-Iliskisi.pdf?i=1> (erişildi: Ocak 1, 2024).
- Gvozdeva, Anna. "Yazıkovaya kartina mira: lingvokulturolojiçeskie i gendernie osobennosti." Doktora tezi, TGTU, 2004.
- Hawking, Stephen. *Ceviz Kabuğundaki Evren*, çev. Kemal Çömlekçi İstanbul: Alfa, 2002.
- Haydegger, Martin. "Vremya kartını mira", erişim 26 Şubat 2020, http://www.bibikhin.ru/vremya_kartiny_mira.
- Heidegger, Martin. *On The Way to Language*. New York: Harper&Row, 1971.
- İrğat, Muhammet. "Kuantum Metafizikine Giriş: Kuantum Evreninin Ontik Yapısı." *Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 1 (2017): 69-79.
- Kant, Immanuel. *Kritik der Urteilskraft*. Leipzig: Verlag Von Felix Meiner, 1922.
- Karasu, Aykut, Aygen, Gülşat, Sabancı, Pulat A., Sağlam, Gökhan, Civelek, Erdinç, ve Eskandar, Emad N. "Nörobilim Öyküleri: Aristo (M.Ö. 384-322)." *Sinir Sistemi Cerrahisi Dergisi* 4 (2008): 264-267.
- Kılıç, Türker. *Yeni Bilim: Bağlantısallık Yeni Kültür: Yaşamdaşlık*. İstanbul: Ayrıntı, 2020.
- Kıran, Zeynel, ve Eziler Kıran, Ayşe. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin, 2018.
- Kornilov, Oleg A. *Yazıkovie kartını mira kak proizvodnie natsionalnih mentalitetov*. Moskova: ÇeRo, 2003.
- ozan, Olena. "Rus ve Türk Gazetelerindeki Haber Başlıklarının Kültürdilbilimsel Çözümlemesi". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2012.
- Maćkiewicz, Jolanta. "Kategoryzacja A Językowy Obraz świata." *Językowy obraz świata* içinde, ed. Jerzy Bartmiński, 47-55. Lublin: Maria Curie-Skłodowska Üniversitesi Yayıncılık, 1999.
- Maslova, Valentina A. *Kognitivnaya lingvistika*. Minsk: TetraSistems, 2004.
- Mucchielli, Alex. *Zihniyetler*. Çeviren Ahmet Kotil. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Naugle, David K. "A History and Theory of The Concept of 'Weltanschauung' (Worldview)". Doktora tezi, Austin Teksas Üniversitesi, 1998.
- Öner, Necati. *Dil Üzerine*. İstanbul: Divan Kitap, 2013
- Özkan, Fatih. "Dildeki Dünya Görüşü." *Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2012): 107-123.
- Pajdzińska, Anna. "The Linguistic Worldview and Literature." *The Linguistic Worldview Ethnolinguistics Cognition and Culture* içinde, ed. Adam Głaz, David S. Danaher ve Przemysław Łozowski, 41-60. Londra: Versita, 2013.
- apir, Edward. *Culture, Language, and Personality (Selected Essays)*. Los Angeles: University of California Press, 1949.
- . "Conceptual Categories in Primitive Languages." *Science* 74 (1927): 578.
- . "The Status of Linguistics as a Science." *Language* 5 (1929): 207-14, <https://doi.org/10.1525/9780520311893-004>.
- Serebrennikov, Boris, Vladimir, Kubryakova, Elena S., Postovalova, Valentina, Teliya, Veronika, ve Ufimtseva, Anna, *Rol čelovečeskogo faktora v yazıke*. Moskova: Nauk, 1988.
- Seung, Sebastian. *Connectome: How the Brain's Wiring Makes Us who We are*. New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2012.
- Sıgbayeva, Firuza. "Lingvokulturny kontsept "mehebbet" (lühov) v tatarskoy yazıkovoy kartine mira". Doktora tezi, Kazan Devlet Üniversitesi, 2009.

- Sporns, Olaf. *Discovering the Human Connectome*. Londra: The MIT Press, 2012.
- Tarlacı, Sultan. *Kuantum Beyin: Bilinç Beyin Sorununa Yeni Bilimsel Yaklaşım*. İzmir: Kişisel Yayınlar, 2009.
- Taslaman, Caner. *Kuantum Teorisi Felsefe ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2008.
- . *Tanrı Parçacığı: Felsefi ve Teolojik Değerlendirmeler*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.
- Tully, Brent, He 'le'ne Courtois, Yehuda Hoffman, ve Daniel Pomare'de. "The Laniakea Supercluster of Galaxies." *Nature* 71 (2014).
- Uygur, N. *Dünya Görüşü*. İstanbul: Elif Yayınları, 1963
- Uygur, Nermi. *Kültür Kuramı*. İstanbul: YKY, 2015.
- Uygur, Nermi. *Dilin Gücü*. İstanbul: YKY, 2019.
- Vorotnikov, Yuri. "Yazıkovaya kartina mira: traktovka ponyatiya." *Gumanitarnoe Znanie: Tendentsii Razvitiya v XXI. veke. V Çest 70.letiya İgorya Mihayloviça İlyinskogo içinde*, ed. Valeriy Lokov, 316-20. Moskova: İzd-vo-Nats. in-ta biznesa, 2006 .
- Whorf, Benjamin Lee. *Language, Thought, and Reality*. New York: The Technology Press of Massachusetts Institute of Technology, 1959.
- Wilson, Robert Anton. *Quantum Psychology- How Brain Software Programs You and Your World*. Arizona: New Falcon Publications, 1990.
- Yüksel, Atila. «Klasik İnsan/Kuantum İnsan- 2: Materyalizm-İdealizm, Atomizm-Holizm, Nedensellik-Eşzamanlılık, Rasyonellik-İrrasyonellik, Beden-Zihin, Bağımsızlık-Bağlantısallık.» *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi* 19 (2022): 578-606.

Atıf Biçimi / How cite this article

Başkurt Sabaz, Meryem. "Interpreting the Phenomenon of Worldview with the Connectional Completeness Approach" *Felsefe Arkivi- Archives of Philosophy*, 60 (2024): 1-14. <https://doi.org/10.26650/arcp.1377692>